

Δίκτυο
Καταγραφής
Περιστατικών
Ρατσιστικής Βίας

Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου του νέου Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας

Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας (Δίκτυο) έλαβε γνώση των σχεδίων του νέου Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και επεξεργάστηκε τις διατάξεις οι οποίες επιφέρουν τροποποιήσεις στο νομοθετικό πλαίσιο που διέπει το ρατσιστικό έγκλημα.

1. Το άρθρο 79 παρ. 5 ΠΚ: μια δοκιμασμένη και μη αποτελεσματική λύση

Η διάταξη του άρθρου 79 παρ. 5 αντικαθιστά στην ουσία το άρθρο 81Α του ισχύοντος Ποινικού Κώδικα, το οποίο τιμωρεί το έγκλημα με ρατσιστικά χαρακτηριστικά. Η συμπερίληψη του ρατσιστικού κινήτρου στη διάταξη σχετικά με τη δικαστική επιμέτρηση της ποινής αποτέλεσε την επιλογή του νομοθέτη για την περίοδο από την προσθήκη εδαφίου στην παρ. 3 του άρθρου 79 με το άρθρο 23 του Ν. 3719/2008 (ΦΕΚ Α 241/26.11.2008) έως την προσθήκη του άρθρου 81Α με το άρθρο 10 Ν. 4285/2014 (ΦΕΚ Α 191/10.9.2014).

Κατά την περίοδο ισχύος του παλαιού άρθρου 79 παρ. 3 ΠΚ, το Δίκτυο διαπίστωσε ότι στην πράξη το ρατσιστικό κίνητρο δεν λαμβανόταν υπόψη στο αρχικό στάδιο διερεύνησης και δίωξης του αδικήματος από τις διωκτικές και εισαγγελικές αρχές, καθώς θεωρείτο ότι αφορούσε αποκλειστικά το στάδιο μετά την τυχόν κατάγνωση της ενοχής. Αποτέλεσμα αυτής της πρακτικής ήταν η πολιτική αγωγή να στερείται σε αρκετές περιπτώσεις του δικαιώματος να θέσει ερωτήματα σχετικά με το ρατσιστικό κίνητρο, καθώς η υπεράσπιση πρόβαλλε το επιχείρημα ότι το εν λόγω ζήτημα αφορούσε αποκλειστικά το στάδιο της επιμέτρησης της ποινής. Επιπλέον, το Δίκτυο διαπίστωσε στην πράξη ότι ο χαρακτηρισμός της πράξης κατά την άσκηση της ποινικής δίωξης δεν περιλάμβανε πάντα το άρθρο 79 παρ. 3 ΠΚ, καθώς υπήρχε διχογνωμία μεταξύ των εισαγγελέων ως προς την ορθότητα της συμπερίληψής του στο στάδιο αυτό.

Το Δίκτυο τονίζει εξαρχής ότι η εξέταση και η περιγραφή του κινήτρου είναι απολύτως απαραίτητο στοιχείο για τη διερεύνηση των συνθηκών τέλεσης των αξιόποινων πράξεων. Επιπλέον, σύμφωνα με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), η διερεύνηση του ρατσιστικού κινήτρου ενός εγκλήματος συνιστά υποχρέωση των αρμόδιων αρχών, «ώστε να επιβεβαιώνεται συνεχώς η καταδίκη της κοινωνίας για το ρατσισμό και το εθνοτικό μίσος και να διατηρηθεί η εμπιστοσύνη των μειονοτήτων στη δυνατότητα των αρχών να τα προστατεύουν από την απειλή ρατσιστικής βίας¹». Εξάλλου, η Επιτροπή του ΟΗΕ κατά των φυλετικών διακρίσεων (CERD) έχει κρίνει ότι ο αποκλεισμός της εξέτασης του ρατσιστικού χαρακτήρα ενός εγκλήματος κατά τη διάρκεια της δίκης, λόγω της επιλογής από την εισαγγελία της ταχείας διαδικασίας και του επαναχαρακτηρισμού των

¹ ΕΔΔΑ [Ευρεία Σύνθεση], *Nachova κ.ά. κ. Βουλγαρίας*, παρ. 160 επ.

κατηγοριών, στέρησε το δικαίωμα των παθόντων για αποτελεσματική προστασία και αποτελεσματική προσφυγή κατά της πράξης φυλετικών διακρίσεων, σύμφωνα με το άρθρο 6 και το άρθρο 2 παρ. 1 στοιχείο δ) της Σύμβασης².

Προς επίρρωση των θέσεων του Δικτύου, τονίζεται ότι σε δύο ελληνικές υποθέσεις τα πραγματικά περιστατικά των οποίων τελέστηκαν κατά την κρίσιμη περίοδο ισχύος του άρθρου 79 παρ. 3 ΠΚ, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε την αναποτελεσματικότητα της διερεύνησης του ρατσιστικού κινήτρου και καταδίκασε την Ελλάδα. Στην υπόθεση *Sakir*, το Δικαστήριο τόνισε πριν καταλήξει ότι οι ελληνικές αρχές δεν μεταχειρίστηκαν την υπόθεση του προσφεύγοντος με το απαιτούμενο από το άρθρο 3 της Σύμβασης επίπεδο επιμέλειας και αποτελεσματικότητας ότι «μία προσήκουσα απάντηση των αρμοδίων αρχών, όταν πρόκειται για την διερεύνηση ισχυρισμών κακομεταχείρισης με ενδεχόμενη ρατσιστική αιτιολογία, μπορεί γενικώς να θεωρείται σημαντική για την διατήρηση της εμπιστοσύνης του κοινού στην αρχή της νομιμότητας και για την αποφυγή οποιασδήποτε ένδειξης συνέργειας ή ανοχής εν σχέσει με παράνομες πράξεις. Πράγματι, η ανοχή των αρχών ως προς τέτοιες πράξεις δεν μπορεί παρά να υπονομεύσει την εμπιστοσύνη του κοινού στην αρχή της νομιμότητας και την ένταξή της στο Κράτος δικαίου³».

Επιπλέον, στην υπόθεση *Gjirkondi και λοιπών*, το Δικαστήριο έκρινε ότι «δεν έγινε καμία ενέργεια, για να διερευνηθεί η ύπαρξη ενός τέτοιου [ρατσιστικού] κινήτρου. Συγκεκριμένα, ο Ι.Λ. δεν ανακρίθηκε ποτέ σχετικά με την γενική του στάση προς την εθνοπολιτισμική ομάδα, στην οποία ανήκε το θύμα. Φαίνεται, ότι τα όργανα της έρευνας δεν διερεύνησαν ούτε, αν παραδείγματος χάριν, είχε συμμετάσχει στο παρελθόν σε βίαια γεγονότα, που υποδήλωναν κάποια ρατσιστική ένδειξη ή αν συμφωνούσε, για παράδειγμα, με εξτρεμιστικές ή ρατσιστικές ιδεολογίες⁴». Για τους λόγους αυτούς το ΕΔΔΑ κατέληξε ότι «οι εθνικές Αρχές ήταν υποχρεωμένες, να προβούν σε μία πιο εμπεριστατωμένη εξέταση του συνόλου των γεγονότων, ώστε να αποκαλυφθεί ένα πιθανό ρατσιστικό κίνητρο⁵».

Η συμπερίληψη, επομένως, του ρατσιστικού κινήτρου στα στοιχεία που καλείτο το δικαστήριο να εξετάσει «κατά την εκτίμηση της προσωπικότητας του εγκληματία», σύμφωνα με τη διατύπωση του παλαιού άρθρου 79 παρ. 3 ΠΚ, κρίθηκε στην πράξη αναποτελεσματική και εν τέλει μη δίκαιη. Ως εκ τούτου, το Δίκτυο κάλεσε την Πολιτεία να βελτιώσει το νομοθετικό πλαίσιο αντιμετώπισης της ρατσιστικής βίας ώστε η τέλεση εγκλήματος με ρατσιστικό κίνητρο: « (α) είτε να προβλέπεται ως έγκλημα με ιδιαίτερη νομοτυπική υπόσταση, (β) είτε να συνδυάζεται με επαύξηση της ποινής για κάποιες κατηγορίες εγκλημάτων (π.χ. κατά της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας, της προσωπικής ελευθερίας, της ιδιοκτησίας), (γ) είτε να αποτελεί γενική επιβαρυντική περίσταση, με συγκεκριμένο όμως πλαίσιο ποινής⁶».

Σε απάντηση αυτών των ανησυχιών και προκειμένου να αποτυπωθεί νομοθετικά η βούληση του νομοθέτη να αντιμετωπίσει αυτοτελώς τις αυξανόμενες περιπτώσεις εγκλημάτων με ρατσιστικό κίνητρο και να διευκολύνει την έγκαιρη συλλογή αποδεικτικού υλικού προκειμένου το ρατσιστικό κίνητρο να διερευνάται σε εύθετο στάδιο της ποινικής διαδικασίας, υιοθετήθηκε

² CERD, Αρ. 4/1991, *Ι. Κ. κ. Ολλανδίας*, 16.3. 1993, παρ. 6.6 και Αρ. 46/2009, *Dawas και Shava κ. Δανίας*, 6.3. 2012, παρ. 7.4.

³ ΕΔΔΑ, *Sakir κ. Ελλάδας*, 24.3.2016, παρ. 72.

⁴ ΕΔΔΑ, *Gjirkondi και λοιπών κ. Ελλάδας*, παρ. 137-138. Βλ. επίσης, *Μπέκος και Κουτρόπουλος κ. Ελλάδας*, 3.12.2005, παρ. 69-75.

⁵ Όπ.π..παρ. 139.

⁶ Θέσεις του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας για την αντιρατσιστική νομοθεσία, 28.6.2013.

το άρθρο 81Α ΠΚ με το άρθρο 10 Ν. 4285/2014 (ΦΕΚ Α 191/10.9.2014). Το Δίκτυο καλωσόρισε τη θέσπιση γενικής επιβαρυντικής περίπτωσης για τα εγκλήματα με ρατσιστικό κίνητρο και διευκρίνισε ότι το άρθρο 81Α ΠΚ καθιστούσε πλέον αναγκαία τη δίωξη των ρατσιστικών εγκλημάτων επί τη βάσει της εκάστοτε ποινικής διάταξης συνδυαστικά με τη γενική επιβαρυντική περίπτωση⁷.

Η τελευταία τροποποίηση του άρθρου 81Α ΠΚ με το άρθρο 21 Ν. 4356/2015 (ΦΕΚ Α 181/24.12.2015) χαιρέτιστηκε από το Δίκτυο, ως προσπάθεια απαγκίστρωσης από στοιχεία υποκειμενικά, όπως το μίσος, για τα οποία είχαν διατυπωθεί στο παρελθόν βάσιμες ενστάσεις⁸. Με την ενίσχυση των αντικειμενικών στοιχείων που αναφέρονται στο θύμα απομακρύνεται πράγματι ο κίνδυνος της αναζήτησης στοιχείων των οποίων η απόδειξη στο δικαστήριο είναι εξαιρετικά δύσκολη. Το Δίκτυο υποστήριξε ότι η εν λόγω διατύπωση καλύπτει και τις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες ο δράστης διαπράττει το έγκλημα κατά θύματος λόγω κάποιου χαρακτηριστικού του χωρίς απαραίτητα να πρέπει να αποδειχθεί ότι τα ρατσιστικά του συναισθήματα προϋπήρχαν ή ήταν συνειδητά εκπεφρασμένα. Τα ρατσιστικά εγκλήματα δεν είναι αποτέλεσμα μόνο οργανωμένης βίας και η τιμωρία τους δεν πρέπει να εξαρτάται από στοιχεία φρονηματικού χαρακτήρα, αλλά από την συνολική αξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών⁹. Εν ολίγοις, το ισχύον σήμερα άρθρο 81Α ΠΚ ανταποκρίνεται σε βασικές ανησυχίες του Δικτύου, όπως αυτές έχουν τεκμηριωθεί στην πράξη¹⁰.

2. Η υποβάθμιση του ρατσιστικού κινήτρου σε στοιχείο που δύναται να λειτουργήσει σε βάρος του υπαιτίου

Το Δίκτυο προχώρησε στην ως άνω αναδρομή προκειμένου να αξιολογηθεί ρεαλιστικά η προτεινόμενη διάταξη του άρθρου 79 με βάση την πείρα που αποκομίσαμε κατά την υποστήριξη και υπεράσπιση θυμάτων ρατσιστικής βίας. Η παράγραφος 5 στ) εντάσσει μεταξύ των στοιχείων που λειτουργούν σε βάρος του υπαιτίου ότι:

τέλεσε έγκλημα κατά παθόντος, η επιλογή του οποίου έγινε λόγω των χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, γενετήσιου προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου.

Επομένως, το ρατσιστικό κίνητρο του κατηγορουμένου εκτιμάται ως στοιχείο που δύναται να οδηγήσει σε επαύξηση της ποινής, όπως άλλα πέντε στοιχεία της ίδιας παραγράφου, τα οποία συνδέονται με σημαντικές, αλλά συμπληρωματικές περιστάσεις τέλεσης του εγκλήματος:

α) η κατ' επάγγελμα τέλεση της πράξης, β) η ιδιαίτερη σκληρότητα, γ) η εκμετάλλευση της εμπιστοσύνης του θύματος, δ) το γεγονός ότι το θύμα δεν μπορούσε να προστατεύσει τον εαυτό του, ε) το ότι ο υπαίτιος διαδραμάτισε ιθύνοντα ρόλο σε πράξη που τελέστηκε με συμμετοχή πολλών.

Αντιθέτως, η παράγραφος 3 του προτεινόμενου άρθρου 79 ορίζει τα στοιχεία που εκτιμώνται για το *βαθμό ενοχής* του υπαιτίου:

⁷ Ετήσια Έκθεση 2014, σελ. 19.

⁸ Ενδεικτικά, Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη*, 2011, σελ. 11 επ.

⁹ Ετήσια Έκθεση 2015, σελ. 28επ.

¹⁰ Ειδικότερη μελέτη χρειάζεται προκειμένου να διερευνηθεί η αποτελεσματικότητα της διάταξης ως προς τη δίωξη εγκλημάτων μεικτού κινήτρου. Βλ. ΕΔΔΑ, *Balázs κ. Ουγγαρίας*, 20.10.2015, παρ. 58-76, ιδίως παρ. 70 σχετικά με το μεικτό κίνητρο.

α) την ένταση του δόλου ή το βαθμό της αμέλειάς του, β) τα αίτια που τον ώθησαν στην εκτέλεση του εγκλήματος, την αφορμή που του δόθηκε και τον σκοπό που επιδίωξε, γ) τον χαρακτήρα του και τον βαθμό της ανάπτυξής του που επηρέασαν την πράξη, δ) τις ατομικές και κοινωνικές περιστάσεις και την προηγούμενη ζωή του στο μέτρο που σχετίζονται με την πράξη, ε) τον βαθμό της δυνατότητας και της ικανότητάς του να πράξει διαφορετικά, στ) τη διαγωγή του κατά τη διάρκεια της πράξης και μετά την πράξη και ιδίως τη μετάνοια που επέδειξε και την προθυμία του να επανορθώσει τις συνέπειες της πράξης του.

Επομένως, προκύπτει το ερώτημα με βάση τη διατύπωση της παραγράφου 3 και ερμηνεύοντας συστηματικά τις δύο παραγράφους (παρ. 3 και 5) εάν το ρατσιστικό κίνητρο ενός δράστη συμπεριλαμβάνεται στο στοιχ. β), δηλαδή τα αίτια που [τον] ώθησαν στην εκτέλεση του εγκλήματος, την αφορμή που [του] δόθηκε και τον σκοπό που επιδίωξε.

Το Δίκτυο θεωρεί ότι η εν λόγω τροποποίηση, η οποία καταργεί την αυτοτελή μορφή του ρατσιστικού εγκλήματος, συνιστά οπισθοδρόμηση και «υποβαθμίζει» το ρατσιστικό έγκλημα σε επίπεδο ουσιαστικό και όχι μόνο συμβολικό. Η υποβάθμιση αυτή δύναται να επαναφέρει τα προσχώματα της προηγούμενης περιόδου, κατά την οποία το ρατσιστικό κίνητρο δεν διερευνάτο και δεν συζητείτο πριν την κατάγνωση της ενοχής. Επιπλέον, με την προτεινόμενη τροποποίηση δεν διασφαλίζεται ότι το ρατσιστικό κίνητρο ενός εγκλήματος θα αναγνωρίζεται ως στοιχείο που καθορίζει το βαθμό ενοχής του υπαιτίου ή ως στοιχείο που δύναται να επαυξήσει την ποινή.

Βέβαια, δύναται να υποστηριχθεί το επιχείρημα ότι πλέον οι αρμόδιες αρχές έχουν αντιληφθεί τη σοβαρότητα των εγκλημάτων που τελούνται αποκλειστικά ή εν μέρει με ρατσιστικά κίνητρα και άρα η διαχείριση της ποινικής διαδικασίας θα είναι τέτοια ώστε το ρατσιστικό κίνητρο να αναδεικνύεται από τη συλλογή του αποδεικτικού υλικού έως την αιτιολογία της δικαστικής απόφασης. Πράγματι, η Πολιτεία και οι εισαγγελικές αρχές έλαβαν τα τελευταία έτη μια σειρά σημαντικών μέτρων, τα οποία χαιρέτισε και στήριξε στην πράξη το Δίκτυο. Αυτά είναι μέτρα ευαισθητοποίησης και συντονισμού ως προς τη διαχείριση του ρατσιστικού εγκλήματος από όλες τις εμπλεκόμενες αρχές, ο ορισμός Ειδικών Εισαγγελέων για το ρατσιστικό έγκλημα, η εκπαίδευση Εισαγγελέων στο ρατσιστικό έγκλημα από τον ΟΑΣΕ, ο χαρακτηρισμός των δικογραφιών για το ρατσιστικό έγκλημα στην Εισαγγελία Αθηνών με την ένδειξη «PB» και η διαχείριση των στοιχείων σχετικά με τις δικογραφίες και τις δικαστικές αποφάσεις, ώστε να είναι ευχερέστερος ο εντοπισμός τους.

Επομένως, ο αντίλογος στο επιχείρημα της υποβάθμισης θα ήταν ότι δεν χρειάζεται πλέον μια διακριτή, αυτοτελής και λεπτομερής διάταξη, όπως το ισχύον άρθρο 81Α ΠΚ για το έγκλημα με ρατσιστικά χαρακτηριστικά. Ακόμα όμως κι αν υποστηριχθεί ότι έχουν καλλιεργηθεί στις αρμόδιες αρχές τα απαραίτητα αντανακλαστικά ώστε να διαχειριστούν τη διαδικασία λαμβάνοντας υπόψη εγκαίρως την υποχρέωση διερεύνησης του ρατσιστικού κινήτρου, η προτεινόμενη διάταξη εγείρει και άλλους προβληματισμούς.

Το Δίκτυο υποστηρίζει ότι η ισχύουσα διάταξη του άρθρου 81Α ΠΚ συνιστά μια σαφέστερη και ασφαλέστερη διάταξη για την αντιμετώπιση του εγκλήματος με ρατσιστικά χαρακτηριστικά. Το προτεινόμενο άρθρο 79 παρ. 5 αφήνει το περιθώριο να θεωρηθεί το ρατσιστικό κίνητρο ίσης σοβαρότητας και επομένως εναλλακτικής εφαρμογής με τα υπόλοιπα στοιχεία που αναφέρονται στην παράγραφο 5 και δεν ενισχύει την ασφάλεια δικαίου, ούτε ως προς τα δικαιώματα των θυμάτων ρατσιστικής βίας, ούτε ως προς τα δικαιώματα των κατηγορουμένων.

Επιπλέον, γίνεται αντιληπτό ότι η υποβάθμιση του ρατσιστικού εγκλήματος δύναται να επιβαρυνθεί περαιτέρω στις περιπτώσεις, στις οποίες δύναται να εφαρμοστεί το στοιχ. α) της παραγράφου 4 του προτεινόμενου άρθρου 79 η οποία ορίζει μεταξύ των στοιχείων που λειτουργούν υπέρ του υπαιτίου ότι:

α) το ότι αυτός διαδραμάτισε έναν σαφώς υποδεέστερο ρόλο σε πράξη που τελέστηκε από πολλούς (...)

Το Δίκτυο έχει καταγράψει και αναλύσει από το 2011 στις ετήσιες εκθέσεις του την εξέλιξη της ρατσιστικής βίας στην ελληνική κοινωνία. Με βάση τις καταγραφές του, το Δίκτυο έχει περιγράψει την οργανωμένη ρατσιστική βία από ομάδες στις οποίες συνήθως το ηγετικό στέλεχος δίνει το πρόσταγμα της έναρξης και της λήξης της επίθεσης. Επομένως, προκύπτει εύλογα το ερώτημα εάν στις περιπτώσεις αυτές μέλος ομάδας που «διαδραματίζει ένα υποδεέστερο ρόλο» σε σχέση με τους υπόλοιπους τελικά θα τύχει δίκαιης και ανάλογης τιμωρίας ή χωρεί το ενδεχόμενο η συμμετοχή σε βίαιες ομάδες κρούσης να τύχει μιας δυσανάλογα επιεικούς τιμωρίας, ιδίως αν δεν συνυπολογιστεί το ρατσιστικό κίνητρο της ομάδας, βάσει των ως άνω παρατηρήσεων.

3. Εκκρεμείς δίκες ρατσιστικών εγκλημάτων

Το Δίκτυο καλεί την Πολιτεία να μη προχωρήσει στην κατάργηση του άρθρου 81Α ΠΚ για το επιπρόσθετο λόγο ότι αυτό θα επιτείνει το κλίμα ανασφάλειας στις εκκρεμείς δίκες. Τα θύματα των ρατσιστικών εγκλημάτων αναμένουν την αναγνώριση του ρατσιστικού χαρακτήρα της βίας που υπέστησαν και την απονομή της δικαιοσύνης. Επιπλέον, η ελληνική κοινωνία αναμένει την αναλογική και δίκαιη τιμωρία των δραστών ρατσιστικών εγκλημάτων, τα οποία διέρρηξαν την κοινωνική συνοχή και την εμπιστοσύνη στις αρχές κατά την κρίσιμη περίοδο έξαρσης της ρατσιστικής βίας, δηλαδή έως και το 2013.

Το Δίκτυο τονίζει ότι ο ως άνω προβληματισμός προστίθεται στα προβλήματα που προκάλεσε η κατάργηση του παλαιού άρθρου 79 παρ. 3 ΠΚ χωρίς την πρόβλεψη μεταβατικής διάταξης. Συγκεκριμένα, σε μια σειρά σοβαρών ρατσιστικών εγκλημάτων τα οποία τελέστηκαν μεταξύ του 2008 και του 2014, υποστηρίζεται από την υπεράσπιση των κατηγορουμένων ότι δεν εφαρμόζεται το άρθρο 81Α ΠΚ και άρα δεν αναγνωρίζεται η επιβαρυντική κατάσταση του ρατσιστικού κινήτρου, λόγω της διαγραφής και μη αντικατάστασης του άρθρου 79 παρ. 3 ΠΚ από το Ν. 4285/2014. Αποτέλεσμα αυτής της ερμηνείας είναι οι δράστες μιας κρίσιμης περιόδου για την έξαρση του ρατσιστικού εγκλήματος στην Ελλάδα να μείνουν ατιμώρητοι ή να τους επιβληθεί ποινή μη ανάλογη τη βαρύτητας των πράξεων που τέλεσαν.

Τα προβλήματα αυτά αναγνώρισε η Επιτροπή του ΔΣΑΠΔ του ΟΗΕ (Human Rights Committee) όταν κάλεσε την Ελλάδα το Νοέμβριο 2015 να λάβει αποτελεσματικά μέτρα για τη βελτίωση της καταγγελίας των εγκλημάτων μίσους εκφράζοντας την ανησυχία της για το γεγονός ότι ο νόμος 4285/2014 και οι διατάξεις του Ποινικού Κώδικα ενδέχεται να παρεμποδίσουν τις έρευνες και τις διώξεις εκείνων που ευθύνονται για ρατσιστικά εγκλήματα μίσους που αφορούν δημόσιες προσβολές και δυσφήμιση κατά των ομάδων¹¹.

Το Δίκτυο υποστηρίζει ότι η μη αντικατάσταση του άρθρου 79 παρ. 3 ΠΚ από το Ν. 4285/2014 μόνο σε παραδρομή του νομοθέτη δύναται να καταλογιστεί, καθώς με την εισαγωγή του άρθρου 81Α ΠΚ, ο νομοθέτης αυστηροποίησε τις ποινές για το ρατσιστικό έγκλημα και επομένως, δεν αποσκοπούσε στην ευνοϊκότερη μεταχείριση ρατσιστικών εγκλημάτων που

¹¹ UN Human Rights Committee, Concluding observations on the second periodic report of Greece, CCPR/C/GRC/CO/2, Νοέμβριος 2015, παρ. 14.

τελέστηκαν νωρίτερα και στιγματίσαν την ελληνική κοινωνία. Σε κάθε περίπτωση, δεν υπήρξε μεταξύ του παλαιού άρθρου 79 παρ. 3 και του άρθρου 81Α ΠΚ κενό, κατά το οποίο ο νομοθέτης επέλεξε να μη τιμωρήσει αυστηρότερα το ρατσιστικό έγκλημα.

Το Δίκτυο καλεί την Πολιτεία να λάβει υπόψη ότι η αναγνώριση της επιβαρυντικής περιστάσης και η συνακόλουθη αύξηση της ποινής εξυπηρετεί δύο σκοπούς: πρώτον, συμβολίζει την ειδική απαξία που μια δημοκρατική κοινωνία με σεβασμό στη διαφορετικότητα επιφυλάσσει στη ρατσιστική βία και δεύτερον, ανταποκρίνεται κατά τρόπο αναλογικότερο στη βαναυσότητα της πράξης έναντι του θύματος που συνήθως είναι πιο ευάλωτο και υφίσταται βία λόγω ενός χαρακτηριστικού του εν τέλει λόγω της ταυτότητάς του.

Το θύμα ενός ρατσιστικού εγκλήματος και οι οικείοι του χρειάζονται την αναγνώριση του ρατσιστικού κινήτρου από τις αρμόδιες αρχές, για να διατηρήσουν την εμπιστοσύνη τους στη δικαιοσύνη, να αισθανθούν ασφαλείς και να παραμείνουν εντός της κοινωνίας και όχι στο περιθώριό της.

4. Μετατροπή της ποινής φυλάκισης και αποκαταστατική δικαιοσύνη

Το Δίκτυο υπενθυμίζει ότι βάσει του ισχύοντος άρθρου 81Α ΠΚ, «Σε περίπτωση μετατροπής της ποινής φυλάκισης που έχει επιβληθεί κατά τα παραπάνω, το ποσό της μετατροπής δεν μπορεί να είναι κατώτερο από το διπλάσιο του κατώτατου ορίου του προβλεπόμενου ποσού μετατροπής.» Με άλλα λόγια, ρυθμίζεται η μετατροπή της ποινής φυλάκισης σε χρηματική κατά τρόπο ώστε να αποφεύγεται η καταστρατήγηση της επιβολής αυστηρότερης ποινής για ρατσιστικό έγκλημα.

Στο σχέδιο του νέου Ποινικού Κώδικα περιλαμβάνεται κεφάλαιο V) σχετικά με τη μετατροπή της στερητικής της ελευθερίας ποινής. Το προτεινόμενο άρθρο 104Α ορίζει τη μετατροπή της φυλάκισης σε κοινωφελή εργασία:

«1. Όταν για ένα πλημμέλημα επιβάλλεται φυλάκιση που δεν υπερβαίνει τα τρία έτη και δεν συντρέχει περίπτωση εφαρμογής των άρθρων 99 και 100, η ποινή μετατρέπεται σε παροχή κοινωφελούς εργασίας (άρθρο 81), εκτός αν το δικαστήριο κρίνει, με ειδική αιτιολογία, ότι αυτή δεν είναι αρκετή για να αποτρέψει τον δράστη από την τέλεση άλλων εγκλημάτων.

2. Η μετατροπή δεν είναι εφικτή αν ο καταδικασθείς δεν συναινεί ή δεν είναι παρών».

Η μετατροπή της στερητικής της ελευθερίας ποινής σε κοινωφελή εργασία υπό τις γενικές προϋποθέσεις τις οποίες ορίζει το προτεινόμενο άρθρο 104 Α συνιστά μια καλή εν γένει πρωτοβουλία. Ωστόσο, το Δίκτυο υπογραμμίζει ότι το ρατσιστικό έγκλημα ενέχει κάποιες ιδιαιτερότητες, ιδίως όταν τελείται από μέλη εξτρεμιστικών ομάδων. Το δικαστήριο οφείλει να λαμβάνει υπόψη τις ιδιαιτερότητες αυτές προκειμένου να καταλήξει εάν η μετατροπή της φυλάκισης σε κοινωφελή εργασία είναι κατάλληλη επί της αρχής και υπό ποιες προϋποθέσεις, δεδομένου ότι μέλη εξτρεμιστικών ρατσιστικών οργανώσεων δύνανται να παρέχουν κοινωφελή εργασία αποκλειστικά «υπέρ Ελλήνων» καταστρατηγώντας κατά αυτό τον τρόπο τον σκοπό της κοινωφελούς εργασίας εντός του Ποινικού Κώδικα.

Επιπλέον, σύμφωνα με το προτεινόμενο άρθρο 104Β, παρ. 2, «Το δικαστήριο δεν επιβάλλει ποινή στον υπαίτιο πλημμελήματος, αν έχει ολοκληρωθεί επιτυχώς διαδικασία αποκαταστατικής δικαιοσύνης μεταξύ αυτού και του παθόντος». Παρόμοιας τάξης με τους ως άνω προβληματισμούς εγείρει η προτεινόμενη διάταξη. Η επέκταση της αποκαταστατικής δικαιοσύνης στα εγκλήματα με ρατσιστικά χαρακτηριστικά με το άρθρο 63

N. 4478/2017 (ΦΕΚ Α' 91/23.6.2017) προκάλεσε συζητήσεις εντός του Δικτύου. Αν και σε ορισμένες περιπτώσεις ελαφρύτερων αδικημάτων ή αδικημάτων τα οποία τελέστηκαν από νεαρούς δράστες σε συγκεκριμένο περιβάλλον, ο θεσμός της αποκαταστατικής δικαιοσύνης δύνανται υπό προϋποθέσεις να συμβάλουν στην αποφυγή της δευτερογενούς θυματοποίησης του θύματος και στην ομαλότερη αποκατάσταση της βλάβης του, στην πράξη δεν έχει αποδειχθεί η αποτελεσματικότητά της ιδίως σε σχέση με τα εγκλήματα με ρατσιστικά χαρακτηριστικά, ακόμα και σε έννομες τάξεις με μεγαλύτερη εξοικείωση με αυτές τις διαδικασίες.

Το Δίκτυο υπογραμμίζει ότι η μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το δημόσιο συμφέρον στο ατομικό συμφέρον του θύματος με το θεσμό της αποκαταστατικής δικαιοσύνης ίσως να είναι πρώιμη για την ελληνική κοινωνία, η οποία δεν έχει ακόμα συνειδητοποιήσει τις προεκτάσεις των σοβαρών ρατσιστικών εγκλημάτων. Επιπλέον, τονίζεται ότι βάσει του στοιχ. γ της παρ 1 του άρθρου 63 Ν. 4478/2017, ο δράστης πρέπει να έχει αναγνωρίσει τα βασικά περιστατικά της υπόθεσης. Επομένως, σε συνδυασμό με τους ως άνω προβληματισμούς για την αναγνώριση του ρατσιστικού κινήτρου, το Δίκτυο επισημαίνει ότι η αναγνώριση των βασικών περιστατικών της υπόθεσης δεν προϋποθέτει ενδεχομένως την αναγνώριση του ρατσιστικού κινήτρου, στοιχείου σημαντικού για την αποκατάσταση της βλάβης θύματος ρατσιστικής βίας.

5. Η κατάργηση του άρθρου 361B ΠΚ

Με το ισχύον άρθρο 361 Β ΠΚ εισήχθη στην ελληνική νομοθεσία ιδιώνυμο έγκλημα που τιμωρεί τον αποκλεισμό και την αναγγελία του αποκλεισμού από αγαθά ή υπηρεσίες από καταφρόνηση προσώπων λόγω των χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου. Με αυτή τη διάταξη επιδιώκεται ο ποινικός κολασμός ατομικών και συλλογικών πρακτικών καταφανώς ρατσιστικών, οι οποίες εκτός των άλλων ενέχουν προπαγανδιστικό χαρακτήρα και στοχεύουν στην εξοικείωση του ευρέος κοινωνικού συνόλου με την αντίληψη ότι υπάρχουν άνθρωποι και «υπάνθρωποι», οι οποίοι δεν «αξίζουν» την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες. Στην ερμηνεία αυτή συντείνει η προσθήκη του όρου «καταφρόνηση», ο οποίος ωστόσο δύναται να δυσχεράνει την εφαρμογή της διάταξης.

Το Δίκτυο είχε διατυπώσει ορισμένες επιφυλάξεις κατά την υιοθέτησή του άρθρου 361B ΠΚ, κυρίως ως προς τη συνάρθρωση της διάταξης αυτής με το υπόλοιπο νομοθετικό πλαίσιο και ιδίως το άρθρο 16 του Ν. 3304/2005. Ωστόσο, η κατάργηση της διάταξης από το σχέδιο του νέου Ποινικού Κώδικα, ιδίως ενόψει των εκλογικών διαδικασιών του έτους 2019, δημιουργεί ανησυχία στο Δίκτυο. Η κατάργηση του άρθρου 361B ΠΚ δύναται να αποστείλει το μήνυμα ότι η διοργάνωση πρακτικών με καταφανώς ρατσιστικά χαρακτηριστικά, όπως η διανομή τροφίμων «μόνο για Έλληνες», είναι κοινωνικά αποδεκτή και συμβατή, ως ποινικά μη κολάσιμη, με τις αρχές μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

6. Άρθρο 187 – Εγκληματική οργάνωση

Το προτεινόμενο άρθρο 187 τροποποιεί το ισχύον και επιφέρει σημαντική μεταβολή στην ποινή για το αδίκημα της διεύθυνσης εγκληματικής οργάνωσης. Συγκεκριμένα, ενώ το ισχύον άρθρο 187 επιβάλλει ποινή τουλάχιστον 10 ετών, στην προτεινόμενη διάταξη η παρ. 2 ορίζει ότι η διεύθυνση εγκληματικής οργάνωσης αποτελεί επιβαρυντική περίσταση, ενώ η παρ. 1 τιμωρεί όποιον συγκροτεί ή εντάσσεται ως μέλος σε επιχειρησιακά δομημένη και με διαρκή

εγκληματική δράση οργάνωση τριών ή περισσότερων προσώπων, που επιδιώκει την τέλεση περισσότερων κακουργημάτων με κάθειρξη έως δέκα έτη και χρηματική ποινή.

Το Δίκτυο εκφράζει την ανησυχία του για τον αντίκτυπο που δύναται να έχει η προτεινόμενη διάταξη στην έκβαση των εκκρεμών δικών, καθώς και για το μήνυμα που αποστέλλεται στις ομάδες οι οποίες τελούν πράξεις οργανωμένης ρατσιστικής βίας. Από το 2011 έως και σήμερα, το Δίκτυο τεκμηριώνει με διεθνώς αναγνωρισμένη αξιόπιστη μεθοδολογία τις επιθέσεις που τελούνται από ομάδες 2-10 ατόμων κατά μέσο όρο. Ο βαθμός οργάνωσης των ομάδων αυτών χρήζει περαιτέρω διερεύνησης από τις αρμόδιες αρχές και ειδικές ερευνητικές ομάδες. Ωστόσο, η προτεινόμενη τροποποίηση σε συνδυασμό με την υποβάθμιση του ρατσιστικού εγκλήματος που προτείνεται με τη διάταξη του άρθρου 79 παρ. 5 του νέου Ποινικού Κώδικα, δύναται να πυροδοτήσει σημαντική έξαρση των οργανωμένων επιθέσεων.

7. Σχέδιο νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας

Το Δίκτυο σημειώνει ότι το σχέδιο του νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας δεν ενσωματώνει τις ρυθμίσεις οι οποίες έχουν υιοθετηθεί προκειμένου να διευκολύνουν την υποστήριξη και την πρόσβαση θυμάτων ρατσιστικής βίας στη δικαιοσύνη. Προς ενίσχυση της ασφάλειας δικαίου, το σχέδιο του νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας θα έπρεπε να ενσωματώνει τις ρυθμίσεις του Ν. 4478/2017 σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας.

Το Δίκτυο τονίζει ότι η ενσωμάτωση των διατάξεων αυτών θα ενισχύσει τη σαφήνεια την οποία οφείλει να προωθεί ένας κώδικας. Επιπλέον, θα συμβάλει σημαντικά στην αλλαγή νοοτροπίας και κουλτούρας αντιμετώπισης του θύματος, σε όλη την επικράτεια και ανεξαρτήτως χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου ή χαρακτηριστικών φύλου. Όπως είναι γνωστό, με το εν λόγω νομοθέτημα επιχειρείται η ανατοποθέτηση του θύματος, προκειμένου να ενισχυθεί η συμμετοχή του στην ποινική διαδικασία. Επομένως, το σχέδιο του νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας θα έπρεπε να αποτυπώνει τον επαναπροσδιορισμό της ποινικής διαδικασίας με γνώμονα τις εγγυήσεις της δίκαιης δίκης και του σεβασμού των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου αλλά και των θυμάτων.